

ПОПУЛЯРИЗАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА М. В. ЗУБЦЯ

Висвітлено основні напрями популяризаторської діяльності доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка НААН М. В. Зубця. Узагальнено внесок ученого в становлення аграрної біографістики і бібліографії, підготовку довідкових видань. Охарактеризовано його редакційно-публіцистичну діяльність в контексті підготовки міжвідомчих науково-тематичних збірників, часописів, підручників, монографій, державних племінних книг, каталогів, узагальнюючих статей, а також рекламно-інформаційних видань, що висвітлювали здобутки окремих наукових установ і відомих учених з питань розведення та селекції сільськогосподарських тварин. Обґрунтовано, що популяризаторська діяльність М. В. Зубця сприяла розвитку науки з розведення сільськогосподарських тварин Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів.

***Ключові слова:** розведення сільськогосподарських тварин, скотарство, селекція, племінна справа, порода, теорія породотворення.*

Академік М. В. Зубець – відомий учений-селекціонер, талановитий організатор і реформатор дослідної справи у тваринництві. Здобутком ученого є розроблення концептуальних теоретичних і методологічних положень породотворення у скотарстві, розвиток генетичних і біотехнологічних основ селекції сільськогосподарських тварин, актуалізація проблеми збереження і раціонального використання генофонду порід. Наукові розробки М. В. Зубця сприяли кардинальному перетворенню вітчизняного тваринництва в другій половині ХХ ст., виведенню низки високопродуктивних порід великої рогатої худоби, що відповідають рівню європейських стандартів.

Вивчення здобутків ученого з розведення і селекції сільськогосподарських тварин є необхідним для розроблення сучасної стратегії розвитку тваринництва як пріоритетної галузі АПК України. Окремі його наукові розробки з удосконалення і виведення нових порід худоби, організації дослідної справи у тваринництві узагальнені в наукових працях М. Є. Єфіменка, Ю. П. Полупана, М. В. Гладія та ін. [4; 10; 3]. Однак до цього часу не проведено ґрунтовного вивчення його популяризаторської діяльності, яка здійснювалася у контексті розвитку галузевої наукової думки. Тому дане завдання висувалося на перший план при проведенні дослідження. Методологія дослідницького пошуку ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

М. В. Зубець сформувався як популяризатор досягнень з розведення сільськогосподарських тварин ще на початку своєї творчої діяльності. Його перші наукові праці присвячувалися успіхам з виведення нових ліній і родин симентальської породи, використання тварин з рекордною продуктивністю у селекційно-племінній практиці на держплемзаводі «Тростянець» Чернігівської області. Це, передусім, статті: «Новая заводская линия» (1966), «Рекордистка симентальської породи» (1966), «Племзаводу крупного рогатого скота симментальской породы «Тростянец» – 50 лет» (1969) та ін.

Найбільша кількість науково-популярних праць М. В. Зубця присвячувалася питанням селекції сільськогосподарських тварин. Так, у статті «Розвиток вчення про генетику, селекцію і біотехнологію у тваринництві в працях українських вчених» (2001) він

висвітлив здобутки з розроблення теорії породотворення, створення низки високопродуктивних порід, ефективних технологій і методів відтворення сільськогосподарських тварин на основі застосування методу штучного осіменіння та довготривалого зберігання сперми, запровадження великомасштабних програм селекції та ін. [8].

Популяризації селекційних досягнень слугують довідкові видання «М'ясне скотарство» (1991), «Довідник по м'ясному скотарству» (1994), «Племінна робота» (1995), «Довідник зооінженерних термінів» (1995), «Племінні ресурси України» (1998), які послідовно висвітлюють основні етапи та особливості виведення вітчизняних порід худоби, їх високий генетичний потенціал продуктивності.

Особливої уваги М. В. Зубець надавав висвітленню переваг розвитку нової для України галузі – спеціалізованого м'ясного скотарства. Обґрунтував її економічну ефективність та рентабельність у системі сільського господарства УРСР. Привертають увагу такі праці вченого, як «Мясное скотоводство: состояние и перспективы» (1991), «Генофонд м'ясних порід» (1996) та ін. [5]. Здобутки українських учених у розведенні порід молочного напрямку продуктивності ґрунтовно відображає монографія «Молочне скотарство» (1988), у якій узагальнено основні напрями племінної роботи з молочною худобою в УРСР [9]. Популяризації селекційних досягнень у тваринництві сприяли підготовлені у співавторстві книги та каталоги високопродуктивної худоби, що використовувалася при виведенні нових порід сільськогосподарських тварин.

М. В. Зубець підготував низку наукових праць, які доводять переваги розведення вітчизняних порід великої рогатої худоби. Зокрема, в його статтях «Українська червоно-ряба молочна порода» (1994), «Українська чорно-ряба молочна порода великої рогатої худоби» (1997) наведено дані щодо середнього удою, вмісту жиру та білка в молоці, відтворних і технологічних властивостей, тривалості господарського використання, ареалу поширення зазначених порід. У статтях «Українська м'ясна порода» (1994), «Волинська м'ясна порода великої рогатої худоби» (1998), «Поліська м'ясна порода великої рогатої худоби» (1998) охарактеризовано їх забійні та м'ясні якості, відповідність регіональним умовам розведення.

М. В. Зубець констатував, що створення конкурентоспроможного скотарства в Україні, перш за все, ґрунтується на реалізації селекційних програм, які передбачають залучення генетичних методів. Ефективність племінної роботи залежить від запровадження таких досягнень сучасної генетики: імуногенетична експертиза походження, цитогенетичний контроль племінних тварин, молекулярно-генетичні дослідження, що є складовими комплексного генетичного моніторингу. Популяризації даних напрямів присвячені наукові праці вченого: «Молекулярна генетика і біотехнологія в селекції тварин» (1994), «Новий метод оцінки генотипу у молочному скотарстві» (1995), «Генетика і селекція у скотарстві» (2001) та ін. [2].

У створюваній моделі високорентабельного виробництва продукції тваринництва М. В. Зубець надавав важливого значення використанню біотехнологічних методів. В останні десятиріччя можливості селекції розширилися завдяки розробці та запровадженню біотехнологічного методу отримання ембріонів на

основі стимуляції суперовуляції самиць-донорів, вимиванню ембріонів з високою племінною цінністю та трансплантації таких зародків реципієнтам, одержанню монозиготних телят від половинок ембріона, генній інженерії та клонуванню. Популяризації даних напрямів присвячені статті вченого: «Клеточная инженерия в пороодообразовательном процессе» (1993), «Одержання монозиготних телят від половинок ембріона» (1994) та ін.

Особливої уваги М. В. Зубець надавав популяризації діяльності окремих наукових установ, які розглядав як основну ланку на шляху розбудови сільськогосподарської дослідної справи. Ученим особисто або в співавторстві підготовлено низку видань, що відтворюють основні етапи діяльності науково-методичного та координаційного центру з проблем розвитку АПК України – НААН. Зокрема, був членом редакційної ради ювілейного видання, присвяченого 75-річчю заснування Академії, – «Місце і роль аграрної науки в процесі розвитку АПК України». Завдання цього видання вбачав, з одного боку, в оприлюдненні славетних історичних наукових здобутків видатних учених, а з іншого, – у надиханні наукової спільноти України на те, щоб вона посіла гідне місце у світовій аграрній науці, продемонструвала свою ініціативу та активність, уміння своєчасно і якісно розв'язувати наукові й виробничі питання, втілювати їх в життя за сучасної глобалізації та інтеграції економіки. У цьому виданні змістовно висвітлено: історію організації аграрної науки, створення всесвітньо визнаних наукових шкіл як засад опрацювання державної наукової політики; теорію породотворного процесу в тваринництві і її втілення в практику; аграрну інтеграцію й розробку машин для тваринництва та ін. [7].

Здобутком ученого є також позиціонування наукової діяльності Інституту розведення і генетики тварин НААН. У статті «Лідер вітчизняної селекційної зоотехнічної науки» (2009) зазначає, що становлення інституту за часом співпало з кардинальними перетвореннями вітчизняного генофонду порід. Його вченими розроблено новітню теорію та методологію породотворення сільськогосподарських тварин, основні концептуальні положення якої покладено в основу виведення високопродуктивних спеціалізованих порід худоби. Останні десятиріччя ознаменувалося апробацією та визнанням як селекційних досягнень українських червоно- та чорно-рябої, червоної та бурої молочних порід; української, волинської, поліської та південної м'ясних порід. Основними розробниками та виконавцями програм породотворення були вчені інституту: В. П. Буркат, О. Ф. Хаврук, М. Я. Єфіменко, Ю. П. Полупан, В. І. Ладика, В. П. Лукаш, Т. С. Янко, С. С. Спека, Ю. В. Вдовиченко та ін. [6].

Академік М. В. Зубець наголошував, що аграрну науку, перш за все, репрезентують учені як носії нових теорій, ідей, гіпотез. Тому провідним напрямом досліджень з історії аграрної науки повинна стати аграрна біографістика. Її становлення вважав актуальним в умовах сьогодення, коли активізується біографістика гуманітарних сфер знання, вчені яких постраждали від політичних акцій більше, ніж дослідники природничих дисциплін. Разом з тим, українська аграрна наука також зазнала істотних утисків, деформацій. На думку вченого, відставання аграрної біографістики у розробці цих проблем було очевидним. Першим кроком на цьому шляху стало започаткування у 1997 р. історико-біографічної

серії «Українські вчені-аграрії ХХ століття», у межах якої вдалося систематизувати матеріал щодо життя та діяльності визнаних учених у цій галузі. За відносно короткий термін видано 9 книг цієї серії, у яких висвітлено наукову діяльність 1270 українських учених. М. В. Зубець є редактором однієї із них – «Вчені-селекціонери в галузі тваринництва» [1].

М. В. Зубець брав активну участь у підготовці видань про діяльність учених у галузі тваринництва, що готовилися до ювілейних дат. Це, зокрема, матеріали конференцій, монографії, ювілейні статті про життя та діяльність М. Ф. Іванова, І. В. Смирнова, М. А. Кравченка, М. Я. Єфіменка, Ю. Д. Рубана, О. В. Квасницького, В. П. Бурката, Г. С. Шарапи, В. І. Глазка, Б. Є. Подоби та ін. У своїх наукових працях, таких як «Дорога дослідника без кінця і краю» (1999), «М. А. Кравченко – видатний вчений-селекціонер, педагог, громадський діяч» (2000), «Золотий скарб біологічної науки двох тисячоліть» (2001), «Від робітника до академіка» (2006), засвідчив самовідданою працею окремих особистостей можливості творчого потенціалу української спільноти, її здатність посісти почесне місце у світовому науковому співтоваристві.

Академік М. В. Зубець доклав зусиль до становлення та розвитку національної сільськогосподарської бібліографії. Вважав, що біобібліографічні покажчики наукових праць слугують цінним джерелом, як для вивчення особливостей становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні, так і для заповнення бази фактографічних знань відповідного періоду у вітчизняній біографістиці. Підготував вступні статті до біобібліографічних покажчиків відомих учених у галузі тваринництва: М. І. Башенка, В. П. Бурката, В. С. Козира, І. І. Ібатуліна, Ф. І. Осташка, М. Я. Єфіменка, В. П. Славова, Ю. І. Савченка, Ф. К. Почерняєва, які не лише презентують їх наукову спадщину, а й вміщують змістовний коментар щодо основних віх життєдіяльності.

Ім'я М. В. Зубця пов'язане з видавництвом відомих науково-тематичних часописів. Так, він був членом редакційної колегії журналів: «Аграрна наука і освіта» (2000–2007), «АгроІнКом» (1997–2013), «Аграрная наука» (1997–2008), «Тваринництво України» (1992–1999), «Вісник аграрної науки» (1986–1988, 1991–2013), «Агропром України» (1989–1999), «Агротехнополіс» (з 2002 р.), «Новини агротехніки» (1998–2000). Також був членом редакційної колегії наукових тематичних збірників «Молочне і м'ясне скотарство» (1982–1983, 1991–1998), «Молочно-мясное скотоводство» (1984–1990), «Розведення та штучне осіменіння великої рогатої худоби» (1978–1983, 1984–1990, 1991–1994), «Розведення і генетика тварин» (1995–1998), «Науковий вісник Національного аграрного університету» (з 2000 р.), «Агропромисловий комплекс України» (2000–2013), «Біологія тварин» (1999–2008), «Проблеми агропромислового комплексу Карпат» (1992–1996).

Таким чином, важливим напрямом наукової діяльності М. В. Зубця, що здійснювалася в площині розвитку науки з розведення сільськогосподарських тварин, була популяризація досягнень вітчизняних учених. Він є співзасновником історико-біографічної серії «Українські вчені-аграрії ХХ століття», ініціатором підготовки довідкових видань, редактором відомих галузевих науково-тематичних часописів, автором наукових узагальнюючих праць. М. В. Зубець доклав зусиль до становлення

національної аграрної біографістики та бібліографії, що сприяло реконструкції сільськогосподарської дослідної справи, відображенню її теперішнього стану, оцінці дійсного внеску українських учених-аграріїв до світової скарбниці науки.

На перспективу є необхідність у вивченні публіцистичної діяльності М. В. Зубця, яка присвячувалася питанням розвитку тваринництва, невідкладним проблемам наукознавства, ролі особи в науці, культурі та ін.

Список використаних джерел

1. Вчені-селекціонери у тваринництві / УААН; наук. ред.: М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К., 1997. – 249 с. – (Сер. «Укр. вчені-аграрії ХХ століття»; кн. 1).
2. Генетика і селекція у скотарстві / М. В. Зубець, В. П. Буркат, М. Я. Єфіменко, Ю. П. Полупан // Генетика і селекція на межі тисячоліть: у 4-х т. – К.: Логос, 2001. – Т.4. – С.181–198.
3. Гладій М. В. Академік М. В. Зубець – талановитий учений, організатор, політичний і громадський діяч / М. В. Гладій // Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. / НААН, ІРГТ. – К., 2015. – Вип.49. – С.6–13.
4. Єфіменко М. Я. Зубець Михайло Васильович / М. Я. Єфіменко // Вчені-селекціонери у тваринництві / УААН; наук. ред.: М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К., 1997. – С.59–62. – («Українські вчені-аграрії ХХ ст.»; кн. 1).
5. Зубець М. В. Генфонд м'ясних порід / М. В. Зубець, В. П. Лукаш, О. П. Чиркова // Селекція: наук.-вироб. бюл. – К., 1996. – Число 3. – С.51–52.
6. Зубець М. В. Лідер вітчизняної селекційної зоотехнічної науки / М. В. Зубець // Вісник аграрної науки. – 2009. – №2. – С.44–47.
7. Місце і роль аграрної науки в процесі розвитку АПК України. Підготовлено за матеріалами Ювілейної сесії Загальних зборів УААН, присвяченої 75-річчю заснування Української академії аграрних наук. – К.: Аграрна наука, 2007. – 280 с.
8. Зубець М. В. Розвиток вчення про генетику, селекцію і біотехнологію у тваринництві в працях українських вчених / М. В. Зубець, В. П. Буркат, Ю. Д. Рубан // Генетика і селекція на межі тисячоліть: у 4-х т. – К.: Логос, 2001. – Т.4. – С.13–30.
9. Молочне скотарство / Зубець М. В., Ейснер Ф. Ф., Байда В. І. та ін. – К.: Урожай, 1988. – 240 с.
10. Полупан Ю. П. Академік Михайло Васильович Зубець (спогади про Вчителя) / Ю. П. Полупан // Зубець Михайло Васильович: бібліографічний покажчик наукових праць за 1966–2012 роки. – К., 2014. – С.68–75.

References

1. Vcheni-selekcionery u tvarynnyctvi / UAAN; nauk. red.: M. V. Zubec', V. P. Burkat. – K., 1997. – 249 s. – (Ser. «Ukr. vcheni-agrarii' XX stolittja»; kn. 1).
2. Genetyka i selekcija u skotarstvi / M. V. Zubec', V. P. Burkat, M. Ja. Jefimenko, Ju. P. Polupan // Genetyka i selekcija na mezhi tysjacholit': u 4-h t. – K.: Logos, 2001. – T.4. – S.181–198.
3. Gladij M. V. Akademik M. V. Zubec' – talanovytyj uchenyj, organizator, politychnyj i gromads'kyj dijach / M. V. Gladij // Rozvedennja i genetyka tvaryn: mizhvid. tem. nauk. zb. / NAAN, IRGT. – K., 2015. – Vyp.49. – S.6–13.
4. Jefimenko M. Ja. Zubec' Myhajlo Vasylovych / M. Ja. Jefimenko // Vcheni-selekcionery u tvarynnyctvi / UAAN; nauk. red.: M. V. Zubec', V. P. Burkat. – K., 1997. – S.59–62. – («Ukrai'ns'ki vcheni-agrarii' XX st.»; kn. 1).
5. Zubec' M. V. Genofond m'jasnyh porid / M. V. Zubec', V. P. Lukash, O. P. Chyrkova // Selekcija: nauk.-vyrob. bjul. – K., 1996. – Chysl 3. – S.51–52.
6. Zubec' M. V. Lider vitchyznanoi' selekcijnoi' zootehnicnoi' nauky / M. V. Zubec' // Visnyk agrarnoi' nauky. – 2009. – №2. – S.44–47.
7. Misce i rol' agrarnoi' nauky v procesi rozvytku APK Ukrai'ny. Pidgotovleno za materialamy Juvilejnoi' sesii' Zagal'nyh zboriv UAAN, prysvjachenoj' 75-richchju zasnuvannja Ukrai'ns'koi' akademii' agrarnyh nauk. – K.: Agrarna nauka, 2007. – 280 s.
8. Zubec' M. V. Rozvytok vchennja pro genetyku, selekciju i biotehnologiju u tvarynnyctvi v pracjah ukrai'ns'kyh vchenyh / M. V. Zubec', V. P. Burkat, Ju. D. Ruban // Genetyka i selekcija na mezhi tysjacholit': u 4-h t. – K.: Logos, 2001. – T.4. – S.13–30.

9. Molochne skotarstvo / Zubec' M. V., Ejsner F. F., Bajda V. I. ta in. – K.: Urozhaj, 1988. – 240 s.

10. Polupan Ju. P. Akademik Myhajlo Vasyl'ovyh Zubec' (spogady pro Vchytelja) / Ju. P. Polupan // Zubec' Myhajlo Vasyl'ovyh: bibliografichnyj pokazhchyk naukovyh prac' za 1966–2012 roky. – K., 2014. – S.68–75.

*Apostol M. V., Candidate of Historical Sciences,
National Scientific Agricultural Library
(Ukraine, Kyiv), apostolmv@online.ua*

Promotional activities of Academician M. V. Zubets

The main directions of promotional activities of doctor of agricultural sciences, professor, academician of NAAS M. V. Zubets were highlighted. The contribution of the scientist to the forming of agrarian biography studies and bibliography, preparation of reference books was summarized. Characteristic of his editorial activities in the context of preparation of inter-institutional scientific and thematic collections, magazines, textbooks, monographs, state breeding books, catalogs, scientific general articles, as well as promotional and informational publications, which highlights the achievements of some research institutions and well-known scientists on issues of breeding of farm animals has been applied. It is proved that the promotional activities of M. V. Zubets contributed to the development of science on farm animal breeding. The research based on the use of general scientific complex, structural and functional, and historical methods.

Keywords: science on farm animal breeding, cattle breeding, selection, breeding work, breed of farm animals, the theory of breed creation.

*Апостол М. В., кандидат исторических наук,
Национальная научная сельскохозяйственная библиотека
(Украина, Киев), apostolmv@online.ua*

Популяризаторская деятельность академика М. В. Зубца

Освещены основные направления популяризаторской деятельности доктора сельскохозяйственных наук, профессора, академика НААН М. В. Зубца. Обобщен вклад ученого в становление аграрной биографистики и библиографии, подготовку справочных изданий. Приведена характеристика его редакционно-публицистической деятельности в контексте подготовки межведомственных научно-тематических сборников, журналов, учебников, монографий, государственных племенных книг, каталогов, обобщающих статей, а также рекламно-информационных изданий, которые освещали достижения отдельных научных учреждений и известных ученых по вопросам разведения и селекции сельскохозяйственных животных. Обосновано, что популяризаторская деятельность М. В. Зубца способствовала развитию науки по разведению сельскохозяйственных животных. Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно-функциональных и исторических методов.

Ключевые слова: разведение сельскохозяйственных животных, скотоводство, селекция, племенное дело, порода сельскохозяйственных животных, теория пороодообразования.